

Çanakkale Muharebeleri'nde Türk Ordusunun Zayıatı

The Casualties of the Turkish Army in the Battles of Gallipoli

Naim Babüroğlu

Istanbul Aydın University, Turkey

Abstract: The Allied Powers initiated Gallipoli Campaign in order to open pathways and gates to Istanbul by capturing the straits of strategic significance and therefore, to cause Ottoman Empire to collapse, and supply Russia with arms and ammunition. They were obliged to keep a large naval fleet and nearly 500.000 soldiers on the Gallipoli Peninsula. The Allied Powers' plan to pass through the Dardanelles only by using navy proved to be a futile attempt and the navy was heavily defeated. It was understood by the Allied Powers that it was not possible to pass through the Dardanelles only by using the navy and then, they initiated a Land Invasion on April 25, 1915. However, they were heavily defeated on January 09, 1915 without achieving their goal and then retreated.

The Battles of Gallipoli lasted for 260 days on land and 287 days in total along with battles at sea.

When it is examined in terms of war history, it is revealed that the casualties of the two sides are high in the Gallipoli Campaign. There are different assessments on the number of casualties. In particular, the practices of the German commanders in contradiction with the Warfare Principles of the battles caused both the prolongation of the war and the excessive casualties.

Keywords: The casualties of the two sides in Gallipoli Campaign, German commanders, Battles at Cape Helles, Battles at Anzac Cove, Battles at Suvla Bay.

Özet: Stratejik önemdeki Boğazlar'ı ele geçirerek, İstanbul'un kapısını açmak, böylece Osmanlı'yı çökertmek, Rusya'ya silah ve mühimmat yardımı yapmak amacıyla, İtilaf Devletleri Gelibolu Harekâtı'nı başlattılar. İngiltere ve Fransa, büyük bir donanmayı ve yaklaşık 500.000 askeri Gelibolu Yarımadası'nda tutmak zorunda kaldı. İtilaf kuvvetlerinin Boğaz'ı sadece donanmayla geçme planı, 18 Mart 1915'te sonuçsuz kaldı ve donanma büyük bozguna uğradı. Yalnız donanmayla Boğaz'ın geçilemeyeceğini anlayan İtilaf kuvvetleri, 25 Nisan 1915'te Kara Harekâtı başlattılar. Fakat hedeflerine ulaşmadan büyük bir yenilgi ile 9 Ocak 1915'te geri çekildiler.

Çanakkale Muharebeleri, denizde ve karada 287 gün, karada 260 gün devam etmiştir.

Savaş tarihi açısından incelendiğinde, Çanakkale Muharebeleri'nde iki tarafın kayıplarının yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Zayıat sayısı üzerinde değişik değerlendirmeler yer

almaktadır. Özellikle, Alman komutanların muharebelerdeki Harp Prensipleri ile çelişen uygulamaları, hem savaş süresinin uzamasına hem de aşırı zayıat verilmesine neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale'de iki tarafın zayıatı, Alman komutanlar, Seddülbahir Muharebeleri, Arıburnu Muharebesi, Anafartalar Muharebesi.

Giriş: Çanakkale Muharebeleri ya da Gelibolu Harekâtı, o ana kadar icra edilen en büyük amfibi (çıkarma) harekâtıdır. İkinci Dünya Savaşı'nda, Normandiya Çıkarması'ndan önce yapılan en büyük çıkarmadır.

Çanakkale Muharebeleri, denizde ve karada 287 gün; karada 25 Nisan 1915 tarihinden 9 Ocak 1916 gününe kadar 260 gün devam etmiş, Türk askerinin kanıyla kazandığı, harp tarihinde eşine az rastlanır bir kahramanlık destanı örneği teşkil emiştir.

İtilaf kuvvetlerinin Boğaz'ı sadece donanmayla geçme planı, 18 Mart 1915'te başarısız oldu ve donama büyük bir bozguna uğradı. Yalnız donanmayla Boğaz'ın geçilemeyeceğini anlayan İtilaf Devletleri, 25 Nisan 1915'te Kara Harekâtı'nı başlattılar.

İtilâf kuvvetleri, 25 Nisan 1915 günü, Gelibolu Yarımadası'nda iki bölgeye (Seddülbahir ve Arıburnu), Anadolu bölgesinde Kumkale'ye çıkarma harekâtı icra ettiler. Kumkale'den iki gün içerisinde çekildiler, Gelibolu Yarımadası'nda şiddetli muharebeler devam etti. Başarılı olamayınca, Ağustos 1915 ayında, Anafartalar bölgesine çıkarma harekâtı yaptılar, bu cephede de yenilgiye uğradılar. İtilâf Devletleri, büyük umutlarla başladıkları Gelibolu Harekâtı sonunda, Seddülbahir bölgesinde sadece beş

kilometre, Arıburnu bölgesinde ise 1.5 kilometre ilerleyebilmişlerdir (Görgülü, 2008, s.140). Dönemin en güçlü kuvvetleri, hedeflerine ulaşmadan, büyük bir yenilgiyle 9 Ocak 1915'te geri çekildiler.

İngiliz resmi tarihi, Çanakkale Seferi'ni bir yenilgi olarak kabul eder: “Çanakkale Seferi, başlangıçtaki *parlak sebepler, gayedeki muhteşem ümitler ve sonundaki talihsiz akıbetle dünyanın klasik faciaları arasında yer bulacaktır. Bu hikâye, kaybedilmiş fırsatlar serisinden ve nihayet başarısızlıktan ibarettir...*” (Oglander, 2005, s.530).

Çanakkale Muharebeleri, Birinci Dünya Savaşı'nın ve savaş sonrası dönemin gelişmelerine damga vuran önemli bir cephe olmakla beraber, her iki tarafın verdiği aşırı insan kaybı açısından üzerinde önemle durulması gereken dikkat çekici bir örnektir.

1. Çanakkale Muharebeleri'nde Kayıpların Durumu

Çanakkale Cephesi'nde her iki tarafın zayıyatının yüksek olduğu bir gerçektir. Ancak zayıyatın, genellikle bu muharebelerde verilen şehit sayısıyla karıştırıldığı görülmektedir. Çanakkale'de elde edilen büyük zaferin yıldönümlerinde, çeşitli ortamlarda düzenlenmekte olan kutlama törenlerinde yapılan konuşmalarda, Çanakkale Muharebeleri'nde 250.000'den fazla şehit verildiği dile getirilmektedir. Zayıat sayısına, sadece şehitler değil, yaralı, kayıp, esir, hava değişimi, hastaneye gönderilen ve çeşitli hastalıklardan ölenler dâhil edilmektedir. Çanakkale Muharebeleri ile ilgili yapılan açıklamalarda, zayıat deyimi sadece şehit sayısı

eşdeğermiş gibi gösterilmektedir ki, bu noktada bir yanılgıya düşülmektedir.

Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa* adlı eserinde, Çanakkale'de 55.000 şehit; 100.177 yaralı; 10.067 kayıp; 21.498 hastalıktan ölüm; 64.440 hastalıktan terk olmak üzere toplam zayıtının 251.359 kişi olduğunu yazmıştır. Aydemir, bu sayıyı Birinci Dünya Savaşı sırasında Başkomutanlık Karargâhı İstihbarat Şubesi'nde görevli Deniz Kurmay Subayı Hüsamettin Bey'in 1917 yılında yazdığı "Çanakkale Tahliyesi" adlı kitabından aldığını belirtmiştir (Aydemir, 1970, s.264).

Fahri Belen, Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, 1915 Yılı Hareketleri adlı eserinde Türk tarafının zayıtını şöyle yazar: "*Osmanlı Genelkurmayı zayıtımızı 55.000 şehit, 100.000 yaralı, 10.000 kayıp, 21.000 hastalıktan ölen olmak üzere 186.000 olarak açıklamıştır. Buna hastalıktan geriye gönderilen 64.000 kişi de eklenince toplam kaybımız 250.000 olur.*" (Belen, 1964, s.233).

Harp tarihçisi Binbaşı Kadri Perk, 1940 yılında Askeri Mecmua'da yayımlanan *Büyük Harpte Çanakkale* eserinde: "*Zayıtımız, şehit, yaralı, kayıp ve muhtelif hastalıklardan ölenlerle takribi olarak 186.869'dur. Muharebenin devamı esnasında hasta, zayıf, tebdil havalı olarak geriye 64.440 kişi gönderilmiştir. Ordumuzun büyük bölümü burada çarpıştı. İngiliz ve Fransızlar bu cepheye tedricen 547.000 kişi getirdiler ve cephelerinin muharip kuvveti daima takriben 157.000 kişi idi. Maktul, yaralı, esir olarak zayıtları da 177.600'dür.*" (Perk, 1940, s.146) şeklinde yazmıştır.

Harp tarihçisi İsmet Görgülü, 55.000 şehit, 100.000 yaralı, 10.000 kayıp, 21.000 hastalıktan ölüm, 64.000 tahliye olmak üzere

toplam zayıatın 250.000 olduğunu belirtmiştir (Görgülü, 1993, s.63).

Çanakkale Cephesi'nde 5'inci Ordu Komutanı Alman General Liman von Sanders, Çanakkale'de Türk birliklerinin zayıatı konusunda değişik fikirdedir. Şöyle yazar: *"5'inci Ordu'nun Çanakkale Muharebeleri'ndeki toplam zayıatı 218.000 olup bunun 66.000'i şehittir. Yaralılardan 42.000'i iyileştikten sonra tekrar cepheye dönmüşlerdir."* (Sanders, 2010, s.133).

Alman arşiv belgelerine göre, Çanakkale Savaşı'nda Türk zayıatı 56.000 şehit ve yaklaşık 140.000 yaralı veya hasta olmak üzere, 196.000 olarak kabul edilmektedir. (Klaus, 2014, s.434).

İngiltere Imperial War Museum (İmparatorluk Savaş Müzesi) belge uzmanı olarak görev yapan Peter Hart, Türklerin kaybının 186.869 ölü, yaralı ya da kayıp; 64.440 hasta olmak üzere toplam 251.309 olarak kaydeder. (Hart, 2011, s.532).

Genelkurmay Başkanlığı ATASE'de yer alan Osmanlı Arşiv kaynaklarına göre, 25 Nisan'dan 24 Kasım 1915'e kadar geçen sürede Türk tarafının zayıatı; 566 subay, 54.141 er olmak üzere toplam 54.707 şehit; 957 subay, 88.839'er olmak üzere toplam 89.796 yaralıdır. Kayıp, esir, hastanede ölen, hava değişimi alanlar ile birlikte toplam zayıat 181.184'tür. (ATASE, Kls. 3474, Dos. H-24, Fih. 10-2).

Yapılan çalışmalar sonucunda, 5'inci Türk Ordusu'nun 128 adet harp ceridesinde yer alan günlük zayıat çizelgelerinin toplanması ve 5'inci Ordu Komutanlığı'nın Başkomutanlık Vekâletine sunduğu zayıat raporlarından derlenen sayılar da dikkate alındığında, 3 Kasım 1914'ten 9 Ocak 1916'ya kadar olan sürede Türklerin zayıatı, 57.263 şehit; 135.535 yaralı, kayıp, esir

ve hastalıktan ölenler; 21.084 hastaneye ve hava değişimine gönderilenler olmak üzere toplam 213.882'yi bulmuştur. (ATASE, Kls. 3474, Dos. H-55, Fih. 14-32).

Albay Niyazi İsmet Gözcü, Temmuz 1938 tarihli *Askeri Sıhhiye Mecmuası'nın 23'üncü sayısında* yayımlanan makalesinde, Gelibolu Yarımadası'ndan, muharebe bölgesi dışındaki hastanelere sevk edilen asker sayısını 110.220 olarak vermektedir. Muharebe alanında, geri bölgedeki hastanelerde bakılan yaklaşık 10.000 hasta dikkate alındığı takdirde, yaralanan toplam asker sayısının 120.000 civarında olduğu ortaya çıkmaktadır. (Göncü, Aldoğan, 2006, s.145).

General Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri* adlı dört ciltlik eserinde, muharebe sırasında yaralanarak veya hastalanarak, sevk edildikleri hastanelerde şehit olanlarla birlikte, Çanakkale'deki şehit sayısını 101.279 olarak vermektedir. (Göncü, Aldoğan, 2006, s.146).

Bu sayının en uygun şehit durumunu yansıttığı değerlendirilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı boyunca, Osmanlı Devleti'nin savaştığı tüm cephelerde İngiliz ve Fransızlara esir düşen Türklerin sayısı 202.152 kişidir. Bu sayının 10.000'i (8000'i İngilizlere, 2000'i Fransızlara esir düşen) Çanakkale Cephesi'ne aittir(Taşkıran, 2006, s.62).

İngiliz Resmi Tarihi'ne göre Çanakkale Cephesi'ne, 410.000 İngiliz ve 79.000 Fransız olmak üzere, yarım milyona yakın insan gönderildi. İngilizlerin zayıtı, 115.000 ölü, esir, kayıp; 90.000 hasta olmak üzere toplam 205.000'dir. Fransızların zayıtı ise, 27.000 ölü, yaralı, kayıp; 20.000 hasta olmak üzere 47.000'dir

(Oglander, 2005, s.535). Bu çerçevede, İtilâf kuvvetlerinin toplam zayıatı 252.000 kişidir. İngiliz Tarihi, Türklerin zayıatının 251.000 olduğunu kaydeder. (Oglander, 2005, s.535).

Sonuçta, Çanakkale Muharebeleri'nde her iki tarafın toplam zayıatı, İtilaf kuvvetleri 252.000; Türk kuvvetleri 213.882 olmak üzere toplam 465.882 olarak belirtilmesinin uygun olacağı mütalaa edilmektedir.

2. Türk ordusunun zayıat durumu

Muharebelere göre Türk ordusunun zayıat durumu aşağıda yer almıştır:

<u>Muharebe</u>	<u>Zayıat Durumu</u>
3 Kasım 1914-18 Mart 1915 Deniz Harekâtı	301
Seddülbahir Bölgesi Muharebeleri, Birinci	
Kirte Muharebesi dâhil, 25 Nisan-4 Mayıs 1915	16.000
İkinci Kirte Muharebesi, 6-8 Mayıs 1915	2.000
Üçüncü Kirte Muharebesi, 4-6 Haziran 1915	10.000
Birinci Kerevizdere Muharebesi, 21-22	
Haziran 1915	2.500
Zığındere Muharebesi, 28 Haziran-5	
Temmuz 1915	16.000
İkinci Kerevizdere Muharebesi, 12-13	
Temmuz 1915	9.600
Arıburnu Muharebeleri, 25 Nisan-19	
Mayıs 1915	24.000
Birinci Anafartalar Muharebesi, 7-13	
Ağustos 1915	20.000

İkinci Anafartalar Muharebesi,	
21-22 Ağustos 1915	2.600
Toplam	103.001
Yukarıda belirtilen muharebe tarihleri	
dışındaki zayıat	100.881
İngilizler ve Fransızlar'a esir düşenler	10.000
Genel Toplam	213.882
(ATASE, Kls. 3474, Dos. H-55, Fih. 14-32).	

213.882 askerden 101.279 kişinin şehit, 10.000'in esir, 102.603 kişinin ise yaralı ve kayıp statüsünde olduğu ortaya çıkmaktadır (Göncü-Aldoğan, 2006, s.146).

İsmet İnönü, Türk birliklerinin zayıatını anılarında şöyle açıklar: “Çanakkale Cephesi'ne hemen bütün Osmanlı Ordusu bir defa girmiştir. Her taze kıta ayağının tozu ile bir taarruz hareketine iştirak eder veya böyle bir hareketi karşılar ve yirmi dört saatlik bir boğuşmadan sonra on beş bin kişilik bir tümen olarak harbe girerse, en çok yedi-sekiz bin kişilik bir kuvvet olarak Çanakkale Harbi'ne alışmış olurdu.” (İnönü, 2014, s.104).

3. Çanakkale Cephesi'nde Alman Asker Sayısı

Çanakkale Muharebeleri sırasında, Türk ordusunda görev alan tek Alman birliği 200 mevcutlu bir istihkâm bölüğü olmuştur. Bu konuda Liman von Sanders şunları yazar: “Haziran ayı sonuna doğru ilk ve tek Alman birliği 5'inci Ordu'ya katıldı. Ve Gelibolu Yarımadası'nda kullanıldı. Bu bir İstihkâm bölüğü idi. Mevcudu 200 asker olan bu bölük Güney Grubu tarafından Seddülbahir karşısında cepheye sürüldü. Fazla sıcak iklimin ve alışık

olunmayan Türk yemeklerinin etkisiyle beraber, çok kanlı zayıat yüzünden bölüğün mevcudu kısa bir süre içerisinde 40'a kadar düştü ve askerler her iki cepheye dağıtılarak eğitici sıfatıyla kullanıldılar ve burada önemli hizmetler gördüler. Bundan başka, bu savaş esnasında Gelibolu'ya gelmiş hiçbir Alman birliği yoktur.” (Sanders, 2005, s.104).

Haziran 1915'te gelen bir Alman İstihkâm birliğinin dışında, Kasım ayında bir Avusturya bataryası ulaştı. Liman Paşa'nın anılarında batarya ile ilgili yazdıkları: *“15 Kasım'da 24 santimetrelik mükemmel bir Avusturya bataryası ulaştı. Aralık ayında da 15 santimetrelik bir Avusturya obüs bataryası geldi... Alman olarak Çanakkale'de istihdam edilmiş olan subay, astsubay ve erlerin o tarihlerde tamamı yaklaşık 500'e ulaşmıştı.”* (Sanders, 2005, s.104). 8,5 aylık muharebelerin sonuna doğru toplam 500 Alman subay, astsubay, er Türk ordusunda görev yapmıştır. Bu personel, ileri hatta değil geri bölgede bulunmuştur.

Çanakkale Muharebelerine teğmen rütbesiyle katılan Mehmet Şevki Yazman, *Bir Subayın Kaleminden Türk Çanakkale* adlı eserinde, Çanakkale Cephesi'nin tümünde 500 Alman bulunduğunu ve Almanların zayıatının 44 olduğunu belirtir (Yazman, 2008, s.443).

1927 yılında basılan, Alman arşivinin *Der Grosse Krieg* (Büyük Harp) isimli eserinin dokuzuncu cildinde, Çanakkale Cephesi'nin, Almanları Batı cephesinde rahatlatmış ve zayıatla ilgili şu değerlendirmeye yer verilmiştir: ***“Çanakkale Seferi 1915 yaz ve sonbaharı süresince birçok düşman kuvvetlerini bağlamış ve Avrupa (Batı) Cephesi'nden uzak bulundurmuştu. Buna karşı kullanılan Alman kuvveti hemen hiç***

idi. Türkiye, Alman Batı Cephesi'ne esaslı surette yardım göstermiş bulunuyordu. İngilizler tarafından 410.000 ve Fransızlar tarafından 79.000 asker olmak üzere yarım milyon asker Çanakkale'ye karşı kullanılmıştı. 8 ay devam eden muharebelerde, düşman 252.000 askerden fazla zayıat vermişti... Liman Paşa'nın kararlı yönetimi de zaferde çok etkili oldu. Kendisine bu vazifesinde, 500 Alman subay, memur, astsubay ve asker de yardım etmiştir. Bunlar kara ordusunda ve müstahkem mevkiye çeşitli yerlere dağılmış bulunuyordu.” (Balkan ve Türkiye'de Büyük Harp, 1934, s.60-61).

“Çanakkale Seferi, 1915 yaz ve sonbaharı süresince birçok düşman kuvvetlerini bağlamış ve Avrupa (Batı) cephesinden uzak bulundurmıştı. Buna karşın kullanılan Alman kuvveti hemen hiç idi.” (Balkan ve Türkiye'de Büyük Harp, 1934, s.60-61).ifadesi, Çanakkale Muharebeleri'nin Almanların kendi çıkarlarına hizmet ettiğinin açık bir itirafıdır.

Yukarıda, Ordu Komutanı Sanders'in ve Alman arşivinin resmi eseri olan “Der Grosse Krieg”te (Büyük Harp) yer alan bilgiler dikkate alındığında, Alman tarihinin: *“Alman Ordusu, Çanakkale muharebelerine doğrudan doğruya fiilen iştirak etmiştir.”* (Balkan ve Türkiye'de Büyük Harp, 1934, s.60-61).iddiası gerçeği tam anlamıyla yansıtmamaktadır.

4. Zayıatın Nedenleri

Bazı Alman kaynakları, Türklerin aşırı zayıatını komuta hataları yerine başka nedenlere bağlamaktadır. Sanders'in yaveri olarak görev yapan Yüzbaşı Mühlmann'ın aşırı zayıat konusundaki gerekçesi: *“Türk zayıatının İngilizlerininkini korkunç bir derecede*

aşması, komuta hatasından veyahut İngiliz askerinin daha iyi eğitim görmüş olmasından değil, belki düşmanın vasıta itibarıyla son derece üstün bulunmasından ileri geliyordu. Türk Ordusu, düşmanın ağır harp silah üstünlüğünü, kıymetli insan malzemesi ve daha fazla kanla dengelemeye mecbur kalmıştır.”(Mühlmann, 1998, s.111-112).

Almanların yaptığı bu değerlendirme, muharebelerin sevk ve idaresinde yapılan hatalar ve alınan sonuçlar açısından oldukça dayanıksız kalmaktadır. Çünkü Türk kuvvetlerinin aşırı zayıflık vermesinin esas nedeni; Liman Paşa’nın maksatlı olarak Savunma Planı’nı değiştirerek muharebelerin başlangıcında düşmanın kıyıya çıkmasına imkân vermesidir.

Zığındere Muharebesi ile Mevzi Muharebesi’ne dönüşen cephelerde, yeterli hazırlık yapılmadan ve yeterli ateş desteği olmadan yapılan saldırıların başarıya ulaşamayacağı kanıtlanmıştır. 15’inci Kolordu Harekât Şube Müdürü Yüzbaşı Mehmet Nihat, anılarında 5 Temmuz 1915 Zığındere Muharebesi hakkında şunları yazmıştır: “Ordu Komutanı bugünkü taarruza büyük önem veriyordu. Bizzat Güney Grubu’na gelerek 5 Temmuz akşama kadar burada kalmıştı. Nihayet 5 Temmuz sabah saat 3.45’te taarruz başladı. Düşman şiddetle karşılık verdi. İlk anlar, başarılı haberler geldiyse de sonuç anlaşıldı ki 3’üncü Tümen açıktan kısmen ilerlemek suretiyle ilk hattı geçer geçmez yerlere serilmiş. 5’inci Tümen ise bu kadarını da başaramayarak karışmış, taarruza katılacak olanlardan ve etmeyeceklerden 5-6 bin kişi bir saat içerisinde saf dışı olmuştu. Ordu Komutanı da öğleden sonra taarruzu emretmiş ise de kayıplara sebep olmaktan başka sonuç alınamayacağı arz edilerek vazgeçildi. Bu taarruza gerek var

mıydı? Bana göre hiç yoktu. İlk günden beri devam eden muharebeler zamanı gelen muharebelerin özellikleri, şeklini göstermiş, öyle 'yanına düştü, arkasına geçti' gibi şeylerle mevzi muharebelerinde önemli bir tehlike olmayacağı gereği kadar denenmişti. Ama mademki 28-29 Haziran'da düşman durduruldu, artık bunun üzerinde ısrar etmenin anlamı yoktu... Nitekim savaşın sonuna kadar durum böyle kaldı. Dolayısıyla, bu akan kanlar boşuna aktı. Taarruzda şimdiye kadar edinilmesi gereken tecrübelerden faydalanılmayarak acemi bir karargâh tarafından düzenlenmiş, doğal olarak bu da büyük kayıplara kötü tesir etmişti."(Nihat, 2006, s.93).

Başkomutan Vekili Enver Paşa, Türk komutanların karşı çıkmalarına rağmen, taarruzların devam ettirilmesine dair emirlerini tekrarladı(ATASE, Kls. 3474, Dos. H-5, Fih. 2-13).Başkomutan Vekili Enver Paşa, birliklerin dağılmasına, sürekli saldırılar nedeniyle ağır zayıyat vermesine, askerlerin yorgunluğuna rağmen, kuvvetlerin yeniden düzenlenme ihtiyacını reddetmiş ve ast komutanların tekliflerini ve feryatlarını dikkate almamıştır. Alman Komutan da Türk kanı akmasından çok rahatsız olmadığı için, Türk komutanların tekliflerinin aksine, yeni bir hazırlık yapmadan saldırıların devamında sakınca görmemektedir. Toparlanmadan ve eksik personel tamamlanmadan yapılan sürekli saldırılar, zayıyatı artırarak birliklerin erimesine yol açmıştır.

Çıkarma Harekâtı'nın başladığı 25 Nisan'dan 5 Mayıs 1915'e kadar, Arıburnu'nda bulunan Türk kuvvetlerini, fiilen 19'uncu Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal sevk ve idare etmiştir. 5 Mayıs 1915'te, 5'inci Ordu Komutanı'nın emriyle, tüm Arıburnu ve Anafartalar'daki Türk birliklerini kapsayan Kuzey

Grubu oluşturuldu ve komutanlığına Esat Paşa getirildi. Yeni yerleşim düzenine göre bölgede üç tümen (5, 16 ve 19) bulunuyordu. Esat Paşa, 19 Mayıs 1915'te saat 3.30'da, baskın şeklinde başlayacak bir taarruzla düşmanın denize dökülmesi emrini verdi(ATASE, Kls. 3964, Dos. H-22, Fih. 1-12).

Saldırıya katılacak Türk kuvvetlerinin mevcudu 43.000 askerdi. ANZAC askerlerinin sayısı ise, 18.000'di. Saldırı 3.30'da başladı, ancak ANZAC askerleri bir saldırıyı bekliyorlardı. Çünkü ANZAC'ların yaptığı keşif neticesinde, Türk tarafında ileriye yanaşmada, sessizliğin korunamaması baskın etkisini önlemiştir. 19 Mayıs saldırısının gün ağarana kadar geçen bölümünde, önemli bir sonuç alınamadı. Gündüz, taarruza devam edildi, saat 10.00'da saldırı durduruldu. Arıburnu'nda 19 Mayıs günü yapılan ve 4,5 saat süren saldırıda, toplam 3.855 Türk askeri şehit oldu, 6.000 kişi yaralandı, ANZAC'ların kaybı ise sadece, 160 ölü, 468 yaralı idi (ATASE, Kls. 3474, Dos. H-14, Fih. 5-38).

Türk komutanların karşı çıkmasına rağmen, Enver Paşa'yı taarruzun yapılması yönünde teşvik eden Ordu Komutanı Liman Paşa, 19 Mayıs saldırısı sonrası hata yaptığını kabul edecek ve anılarına bu konuda şunları yazacaktı: *“Her iki tarafın kayıpları o kadar çoktu ki... Bu muntıkada komutan olan İngiliz generali ölümlerin gömülmesi için, bana bir ateşkes yapılması teklifinde bulundu. Bu ateşkes için 23 Mayıs günü tespit edildi. Çanakkale’de, muharebelerin kısa bir müddet için de olsa kesilmesi bu ateşkesle olmuştur. Bununla beraber, bu taarruzun benim tarafımdan yapılmış bir hata olduğunu kabul ederim. Bu hata, düşman kuvvetini iyi takdir edememekten ileri gelmişti. Sayı olarak az olmakla beraber, bir de cephaneyi idareli kullanmaya*

mecbur olan topçumuzla bu taarruzun başarılı olamayacağını hesaplayamamıştım...”(Sanders, 2005, s.102).

Liman Paşa, Ordu Komutanı olarak astları olan Türk komutanlarının tekliflerini dinleme zahmetine katlanabilseydi, Türk askeri 4,5 saatlik muharebede yaklaşık 10.000 kayıp vermezdi. Türk komutanlarının tekliflerini yok sayan Alman General, üst komutanlığı da hata yapma konusunda teşvik etmekten geri durmuyordu.

19 Mayıs 1915 Türk saldırısı, Avustralya Harp Tarihine şöyle kaydedilir: *“Gelibolu çok daha ağır çarpışmalara sahne olmuşsa da, bunlardan hiç biri böylesine korkunç yoğunlukta bir katliam görmemiş, hiçbir çarpışma bu denli tek taraflı olmamış, hiçbirisi bu denli önemli etki yapmamıştır. Bütün o öğleden sonra yaralılar ölülerin arasında savaş anında yatar, her iki tarafın siperleri de bir ya da iki metre ötede olmasına karşın, hiç kimse vurulma riskine girmeden onları siperin içine çekmeye kalkışamaz. O korkunç boşluktan tek bir ses bile yükselmez. Şurada burada bulutsuz gökteki güneşin kızgın ışınları altında yardımsız ve umutsuz, sessizce yatan bir yaralı ya da ölmek üzere bir asker acı içinde bir yandan diğer yanına döner ya da kolunu yavaşça, göğsüne doğru kaldırır.”* (Moorehead, 2007, s.160).

Caner Arabacı, “İnsan Unsuru Yönünden Çanakkale” adlı makalesinde, fazla zayıyatın nedeni konusunda şunları yazar: *“Liman Paşa, ‘ufak bir kanat kırıklığı için on binlerce Türkün kanını akıtmaktan çekinmemiştir.’ ‘Çıkarmanın ilk gününden itibaren sürekli taarruz yapmasaydık, defaatle takviye edilen yirmi yedi tümeni eritmek değil on iki tümenle kati bir müdafaa yapar, üçte bir zayıyatla ve daha parlak bir zafer kazanmak mümkün*

olurdu. 300 bin zayıyla Çanakkale Muharebesi'ni kazanmak bize astarı yüzünden pahalıya mal oldu. Çünkü 'Padişahın sakalı mahdut bir zümrenin, ordunun sakalı da Almanların elinde olduğundan, onlar da bizi kendi emelleri için' kullanmışlardır.'" (Arabacı, 2015, s.197).

Birinci Dünya Savaşı'nda, 25 Kasım 1917'den itibaren Türk Genelkurmay Başkanlığı yapmış olan Alman generali von Seeckt tarafından, 4 Kasım 1918'de yazılan "1918'de Türkiye'nin Çöküş Nedenleri" başlıklı raporda, Çanakkale Zaferi üzerine şu ifadeler yer almıştır: *"Zamanın gazetecileri, Çanakkale savunmasını O'nun (General Liman von Sanders) hesabına kaydettiler. İnâtçı bir taarruza karşı inatla savunarak görevini yapmış olduğu inkâr edilemez. Fakat ilk düşüncelerinde aynı şekilde inatla ısrar ederek gerçek zaferi kaçırdı. Askeri sevk ve idaredeki yeteneksizliğine rağmen, beraber çalıştığı herkese karşı duyduğu hastalık halindeki güvensizlik ve uzman Alman yardımı, nihayet Türk Ordusu'na başarı kazandırdı ama Çanakkale Muharebesi'nin yarattığı harabelerin içinde..."* Alman generalin söylediği gibi, Liman Paşa, İstanbul'u kurtaran kahraman değil, Alman çıkarları doğrultusunda yaptığı maksatlı hatalarla Türk Ordusu'nu imha ettiren ve Türk askerinin fazla sayıda kayıp vermesine neden olan askerdir.

Çanakkale Muharebeleri'nde Osmanlı Genelkurmay Karargâhı'nda Harekât Subayı olarak görev yapan İsmet İnönü, Türklerin zayıyatı konusunda anılarında şu değerlendirmede bulunur: *"Türk ordusu şan ve şeref halesi içinde kuvvet ve kudretini cevherinin özüne kadar sarf etmiştir. Uğradığımız zayıyatın ağırlığını, bundan sonra harbin devam ettiği üç senede,*

her cephede hissettik. Harpten sonra da uzun müddet neslimizin gürbüz safları arasında geniş boşlukların acısı çekilmiştir.” (İnönü, 2014, s.103).

Tarihçi Yılmaz Öztuna, Çanakkale’de verilen zayıatın etkisini şöyle yazar: “1911’den 1922’ye kadar devam eden savaşlarda, yüzbinlerce Türk öldü. En iyi yetişmiş, Doğu ve Batı kültürlerini nefsinde birleştirmiş bir nesil yok oldu. Özellikle Çanakkale bir yedek subay savaşı halinde, on binlerce Türk aydınını yok etti. Türkiye, bu gerçek aydınların kaybindan çok ağır bir darbe yemiş oldu. Sosyal sarsıntı, bunun sonucu olarak günümüze kadar devam etti.”(Günesen, 1986, s.358).

İngiliz Resmi Tarihi, Gelibolu’daki yenilginin nedenlerini araştırırken, Türk askerinin kahramanlığını teslim etmiştir: “Seferin başında Türkler maalesef yanlış olarak tanınmıştı. Yanlış bir anlayış sonucu olarak Türklerin İngilizler ile candan muharebe etmeyecekleri sanılmıştı. Bu çok yanlış ve tehlikeli bir hesap olmuştu. Çanakkale’deki Türk askeri, insanı tahrik eden iki mühim nitelik ile donatılmıştı. Biri dini taassup, diğeri memleketini yabancı istilasından kurtarmak emeli. Türkler taarruzda nadiren gösterdiği fevkaladeliklere rağmen, mevziisini tutmak hususunda da fevkalade cesaret göstererek düşmanlarının hakkıyla takdirini kazanmış ve seferin devamı müddetince pek az istisnası ile kıymetli ve mert bir düşman olduğunu ispat etmişlerdir.” (Oglander, 2005, C.II, s.536).

Robert R. James, *Gelibolu Harekâtı* adlı eserinde, Türk askerini şöyle anlatır: “Türkler mertçe, dürüstçe ve kahramanca çarpışmış, insancıl meziyetlerini ve güçlü kişiliklerini sergilemiştir. Çanakkale’nin her üç cephesinde de durum aynıdır. Örneğin

Kızılhaç çadırları, hastane gemileri, yaralı taşıyan sedyeler, botlar Türkler tarafından ateş altına alınmamıştır, çekilirken su kaynaklarını, kuyuları zehirlememişlerdir.”(James, 1965, s.294).

5. Sonuç

Muharebelerde fazla zayıatın esas nedeni, Alman kolordu ve tümen komutanlarının hiçbir askeri ve taktik prensibe uymayan; durum değerlendirmesi yapmadan; dağınık ve birbirine karışmış kıtaları düzenlemeden; yorgun birlikleri dinlendirmeden; aralıksız, gece gündüz, karşı saldırılar yaptırmasıdır. Bu karşı saldırılar, düşman makineli tüfeklerinin yoğun ateşleri altında icra edildi. Her karşı taarruz bazen yaklaşık 5.000-10.000 Türk askerinin şehit olmasına neden oldu. Oysa Çanakkale’de taarruz eden düşmandı, savunan taraf ise Türk’tü. Düşmanı, kuvvetlendirilmiş savunma mevziinde beklemek ve çıkan fırsatlardan yararlanarak, uygun yer ve zamanda karşı saldırılar yapmak yerine, olur olmaz yere düşmandan daha fazla sayıda karşı saldırılar yapıldı. Kirte, Zığındere, Kerevizdere ve benzer muharebeler incelendiğinde, düşmana sürekli taarruzla Türk askeri ölüme sevk edilmiştir.

Kara Muharebeleri’nde, kuvvetlerin parça parça kullanılması; takviye birliklerinin birinci hatta muharebe eden birliklere zamanında müdahale edememesi; düşman tahkimatını tahrip edecek top ve cephanenin yetersizliği; gece saldırıları için yeterli eğitimin olmaması; taarruz edilecek bölgenin tanınmaması ve yeterli keşfinin yapılmaması; saldırı öncesi ihtiyaç duyulan tatbikat ve provanın yapılmaması; komutansız ve subaysız kalan kıtaların toparlanmasına imkân vermeden aralıksız taarruzlara

devam edilmesi Türk tarafının zayıatını artıran başlıca taktik sebeplerdir.

Çanakkale Muharebeleri bedeli çok ağır olan bir zaferdir. Türkler, okumuş bir nesli bu muharebelerde kaybettiler. Ancak Çanakkale, Balkan harbi nedeniyle çöktüğü düşünülen ordu ve milletin, küllerinden tekrar doğduğu ve kahramanlık destanını yazdığı yerdir. Balkan yenilgisinin ardından elde edilen Çanakkale Zaferi, Türk milletine yeniden güven kazandırmıştır.

Kaynakça

- Alan Moorehead (2007).** *Gelibolu* (Türkçesi: Ali Cevat Akkoyunlu), Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- Askeri Mecmua (1934).** “Balkan ve Türkiye’de Büyük Harp”, (Türkçesi: Emekli Yarbay Nihat), 1934, s. 95.
- Atase Arşivi,** Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu, Klasör 3474 (Dosya H-1) ve Klasör 3964 (Dosya H-11).
- C.F Aspinal-Oglander (2005).** *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı, Seferin Başlangıcından 1915 Mayısına kadar*, C. I, (Türkçesi: Tahir Tunay), (Yayına Hazırlayan: Metin Martı), Arma Yayınları, İstanbul.
- Caner Arabacı (2015).** “İnsan Unsuru Yönünden Çanakkale Üzerine Düşünceler”, *100. Yılında Çanakkale*, Kombassan Vakfı, Konya, 2015, s. 163-212.
- Carl Mühlmann (1998).** *Çanakkale Savaşı Bir Alman Subayın Notları* (Türkçesi: Sedat Umran), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Cemalettin Taşkıran (2006).** *Ana Ben Ölmedim (Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Fahri Belen (1935).** *Çanakkale Savaşı*, Harp Akademileri Matbaası, İstanbul.
- Fahri Belen (1964).** *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1915 Yılı Hareketleri*, II, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, Ankara.
- Fikret Günesen (1986).** *Çanakkale Savaşları*, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- Gürsel Göncü ve Şahin Aldoğan (2006).** *Çanakkale Savaşı Siperin Ardı Vatan*, MB Yayınevi.
- İsmet Görgülü (1993).** *10 Yıllık Harbin Kadrosu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- İsmet Görgülü (2007).** *Atatürk'ün Anıları*, (4. Baskı), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- İsmet Görgülü (2008).** *Çanakkale İlk Günde Biterdi*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- İsmet İnönü (2014).** *Hatıralar*, (Yay. Haz.: Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- John Robeck (2006).** *Çanakkale'nin Boşaltılması* (2. Baskı), (Türkçesi: Mehmet Ali Yalman-Nurer Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul.
- Klaus Wolf (2014).** *Gelibolu 1915-Birinci Dünya Harbi'nde Alman-Türk İttifakı* (Türkçesi: Eşref Bengi Özbilen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Liman von Sanders (2010).** *Türkiye'de Beş Sene* (Türkçesi: Genelkurmay Askeri Tarih Encümeni), (Yay. Haz.: Muzaffer Albayrak), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Mehmet Nihat (2006).** *Seddülbahir Güney Grubu Muharebeleri (Türk Kurmay Subaylarının Gözüyle Çanakkale Savaşı)* (Yay. Haz.: Burhan Sayılır), Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- Mehmet Şevki Yazman (2008).** *Bir Subayın Kaleminden Türk Çanakkale*, (Yay. Haz.: Tuncay Yılmazazer), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Muzaffer Albayrak (2007).** *Çanakkale Savaşı, Yakın Tarih İncelemeleri-1*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

- Muzaffer Albayrak ve Tuncay Yılmaz** (2007). *Sorularla Çanakkale Muharebeleri-1*, Yeditepe Yayınları, İstanbul,
- Peter Hart** (2011). *Gelibolu*, (Türkçesi: Ahmet Fethi), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Robert Rhodes James** (1965). *Gelibolu Harekâtı*, (Türkçesi: Haluk V. Saltıkgil), Belge Yayınları, Ankara.
- Şevket Süreyya Aydemir** (1981). *Tek Adam Mustafa Kemal (1881-1919)*, 1, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Received 25 Nov 2018, Screened 27 Nov 2018, Accepted 30 Nov 2018.

